

УДК 349.41

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.2.41>

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК, НАДАНИХ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ГЕОЛОГОРОЗВІДУВАЛЬНИХ РОБІТ В УМОВАХ ВІЙНИ

Данілік Д.М.,

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
асистентка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0002-9946-9292*

Бідонько В.А.,

*студент 4 курсу факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0009-0006-9905-6216*

Новиков О.С.,

*студент 4 курсу факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0009-0005-6547-5351*

Данілік Д.М., Бідонько В.А., Новиков О.С. Правовий режим земельних ділянок, наданих для проведення геологорозвідувальних робіт в умовах війни.

У статті проаналізовано правовий режим земельних ділянок, що надаються для проведення геологорозвідувальних робіт в Україні в умовах воєнного стану. Обґрунтовано, що потреба в оперативному нарощуванні мінерально-сировинної бази та переході до самозабезпечення держави корисними копалинами висуває підвищені вимоги до нормативно-правового регулювання як надрокористування загалом, так і тимчасового чи спеціального використання земель. З'ясовано, що чинна правова база – Кодекс України про надра, Закон України «Про державну геологічну службу України», постанови Кабінету Міністрів щодо порядку проведення геологорозвідки та державної експертизи запасів та інші акти – формують комплексний механізм надання доступу до надр, однак у воєнних умовах він виявляється надто громіздким і не завжди враховує безпекові обмеження, замінування територій, зміну фактичного режиму земель. Вказано, що стадійність геологорозвідувальних робіт безпосередньо впливає на обсяг і характер землекористування: від дистанційних і камеральних досліджень, що майже не потребують вилучення землі, до детальної розвідки, яка передбачає буріння, розміщення техніки та подальшу рекультивацію. Окрему увагу приділено проблемі відшкодування шкоди, спричиненої розвідувальними роботами у прифронтових і деокупованих районах, а також необхідності запровадження спрощеного механізму тимчасового доступу до земельних ділянок під такі роботи. Запропоновано орієнтуватися на міжнародні стандарти прозорості у видобувних галузях (EITI, ініціативи Transparency International) та ширше впроваджувати безконтактні технології розвідки (супутникове та аерокосмічне зондування, геофізику з дистанційним збором даних), що дозволяють мінімізувати втручання в земельний фонд і водночас зберегти темпи формування сировинної бази. Доведено, що адаптація земельного та надрового законодавства до умов воєнного стану має поєднувати спрощення процедур із збереженням гарантій охорони земель і прав землевласників. Наголошено на доцільності тимчасових спеціальних режимів землекористування для геологорозвідки, які забезпечували б баланс між оборонними потребами держави, економічною доцільністю та екологічною безпекою.

Ключові слова: надра; геологорозвідувальні роботи; правовий режим земель; воєнний стан; тимчасове користування землею; рекультивация; прозорість у видобувній сфері.

Danilik D.M., Bidonko V.A., Novykov O.S. Legal regime of land plots provided for geological exploration work in wartime

The article examines the legal regime of land plots allocated for geological exploration in Ukraine under the conditions of martial law. It is substantiated that the urgent need to increase the national mineral resource base and to ensure the state's self-sufficiency in mineral resources requires more flexible and security-sensitive regulation of both subsoil use and temporary/special land use. The current legal framework – the Subsoil Code of Ukraine, the Law of Ukraine “On the State Geological Service of Ukraine”, and the resolutions of the Cabinet of Ministers governing state-funded exploration and state expert examination of reserves – builds a comprehensive access mechanism to subsoil, but under wartime conditions it often proves too cumbersome and does not fully account for restricted areas, mined territories or changes in the actual legal regime of land. The article shows that the staged nature of geological exploration directly determines the scope and intensity of land use: from remote and desk-based studies requiring no land withdrawal to detailed exploration involving drilling, temporary occupation and subsequent land reclamation. Special attention is paid to compensation for damage caused by exploration in frontline or de-occupied territories and to the need for a simplified procedure of temporary access to land plots for such works. It is proposed that Ukraine rely more on international transparency standards in the extractive sector (EITI, Transparency International initiatives) and actively implement non-invasive, satellite- and airborne-based exploration technologies that make it possible to minimise environmental impact and land disturbance while preserving the speed of building up the mineral resource base. It is demonstrated that adapting land and subsoil legislation to the conditions of martial law should combine procedural simplification with the preservation of safeguards for land protection and the rights of landowners. Emphasis is placed on the expediency of introducing temporary special land use regimes for geological exploration, which would ensure a balance between the state's defense needs, economic feasibility, and environmental safety.

Key words: subsoil; geological exploration; legal regime of land; martial law; temporary land use; land reclamation; transparency in the extractive sector.

Актуальність теми. Дослідження правового режиму земельних ділянок, наданих для проведення геологорозвідувальних робіт, має надзвичайно важливе значення в сучасних умовах, коли Україна перебуває у стані повномасштабної війни. Забезпечення енергетичної та ресурсної незалежності є ключовим чинником національної безпеки, а отже, раціональне використання надр і земель, необхідних для геологічного вивчення, набуває стратегічного характеру. Геологорозвідувальні роботи є базовим етапом у процесі освоєння мінерально-сировинних ресурсів, адже саме на цьому етапі формується науково-технічна основа для подальшого видобування корисних копалин. Проте правове регулювання таких земельних відносин у період воєнного стану стикається з низкою проблем – від обмеження доступу до окремих територій до необхідності спрощення дозвільних процедур та забезпечення охорони об'єктів геологічного вивчення.

В умовах війни держава повинна знайти баланс між безпековими потребами та економічним розвитком, зокрема через підтримку процесів геологічної розвідки в безпечних регіонах і відновлення доступу до родовищ у звільнених територіях. З огляду на значний потенціал мінерально-сировинної бази України, актуальність теми обумовлена також необхідністю швидкого переходу до самозабезпечення власними ресурсами та зменшення залежності від імпорту. Водночас практика надання земельних ділянок для таких робіт потребує оновлення, урахування форс-мажорних обставин воєнного часу, узгодження з нормами земельного, екологічного й надрового законодавства.

Ступінь наукового дослідження теми. Проблематику правового регулювання земель, наданих для проведення геологорозвідувальних робіт, досліджували такі науковці, як Барабаш Н.П., Данілік Д.М., Кірін Р.С., А.М. Мірошніченко, В.К. Філатова, Шультга М.В. та ін. Однак, через трансформацію правового середовища в умовах воєнного стану, значну частину тимчасово окупованих територій та потребу у відновленні критичної інфраструктури, тема потребує постійного переосмислення.

Метою статті є комплексне дослідження правового режиму земельних ділянок, наданих для проведення геологорозвідувальних робіт в Україні, з урахуванням чинної нормативно-правової бази, етапів підготовки до видобування корисних копалин, особливостей організації таких робіт у воєнний період, а також виявлення практичних проблем і формулювання пропозицій щодо їх вирішення.

Результати дослідження. Нормативно-правове регулювання проведення геологорозвідувальних робіт в Україні базується на комплексі законів і підзаконних актів, які визначають порядок використання надр, вимоги до охорони земель, процедури надання спеціальних дозволів і правовий режим земельних ділянок, що залучаються до таких робіт. Центральним документом є Кодекс України про надра [1]. Цей базовий акт закладає концепцію державної власності на надра, визначає компетенцію органів влади у сфері надрокористування і встановлює, що будь-яке використання надр можливе лише за наявності спеціального дозволу. Однак сам процес геологічного вивчення надр може здійснюватися без спеціального дозволу, якщо йдеться про виконання державних програм розвитку мінерально-сировинної бази, що фінансуються з бюджету. Таким чином, законодавець розмежовує попередні дослідження, спрямовані на збирання наукової інформації, і промислове освоєння, яке вже створює господарське користування надрами.

Закон України «Про державну геологічну службу України» [2] деталізує завдання держави у цій сфері, визначаючи, що служба відповідає за розвиток мінерально-сировинної бази, організацію геологічних, геофізичних, гідрогеологічних, геохімічних, інженерно-геологічних та еколого-геологічних досліджень. Її діяльність спрямована не лише на виявлення нових родовищ, а й на ведення моніторингу, прогнозування стану запасів і ресурсів, формування державного фонду родовищ корисних копалин. Ця структура координує роботи, встановлює технічні стандарти, контролює якість отриманих геологічних даних і виступає гарантом того, що інформація про надра є достовірною і може бути використана у подальшому для розробки. У такий спосіб закон забезпечує правову визначеність щодо прав і обов'язків суб'єктів, які проводять геологічні дослідження, а також створює баланс між науковими, економічними та екологічними цілями.

Особливе значення мають акти Кабінету Міністрів України, які регламентують конкретні процедури проведення геологорозвідувальних робіт. Постанова від 25 січня 1999 року № 83 [3] затвердила порядок проведення таких робіт за рахунок коштів державного бюджету, визначивши етапи підготовки завдання, складання проектно-кошторисної документації, виконання, приймання і оцінки результатів. Додатково діє постанова Кабінету Міністрів від 22 грудня 1994 року № 865 [4], яка встановлює процедуру державної експертизи та оцінки запасів корисних копалин. Саме вона забезпечує наукову достовірність результатів розвідки, дозволяючи порівнювати їх за єдиними критеріями і приймати рішення щодо доцільності подальшого освоєння. Водночас постанова від 5 травня 1997 року № 432 [5] визначає класифікацію запасів і ресурсів державного фонду надр, що дає змогу уніфікувати оцінку ресурсів і планувати промислове освоєння на основі ступеня вивченості території. Усі ці документи разом утворюють правову систему, яка поєднує господарське і природоохоронне регулювання, забезпечуючи баланс між інтересами держави, надрокористувачів і власників земельних ділянок.

Проведення геологорозвідувальних робіт є складним процесом, який складається з кількох послідовних етапів [6], кожен з яких має свої завдання і правові наслідки. На початковому етапі здійснюється регіональне геологічне вивчення території. Його мета – отримати загальні дані про геологічну будову, оцінити потенціал надр і скласти карти розповсюдження мінеральних утворень. Для цього використовуються геолого-геофізичні методи, дистанційне зондування землі, аерофотозйомка, супутникові спостереження, спектрометричний та радіолокаційний аналіз поверхні. Цей етап майже не потребує фактичного користування земельними ділянками, адже більшість робіт виконується дистанційно або камерально. Сучасні технології, зокрема використання космічних даних, лазерного сканування та геоінформаційних систем, дозволяють значно зменшити втручання у природне середовище, що є особливо актуальним в умовах війни, коли безпека польових робіт обмежена, а території можуть бути замінованими або забрудненими.

Після загального обстеження починається етап пошукових робіт, під час якого визначаються конкретні перспективні ділянки для видобування. На цьому рівні застосовуються більш детальні методи – буріння свердловин, геофізичне зондування, відбір зразків порід. Саме на цьому етапі виникає потреба у наданні земельних ділянок для тимчасового користування, що створює юридичні зобов'язання між власником землі та надрокористувачем. Держава може надавати такі ді-

лянки в оренду, встановлювати земельні сервітути або передавати їх у користування на умовах тимчасового зайняття [7, с. 488–510]. Ці механізми покликані забезпечити доступ до ресурсів без зміни цільового призначення земель та з мінімальним порушенням екосистеми. На наступному етапі – пошуково-оцінювальних роботах – здійснюється більш глибоке буріння, уточнюються запаси і визначаються економічні параметри родовища. Результати цього етапу формують підставу для отримання спеціального дозволу на промисловий видобуток, а також стають основою для проходження державної експертизи запасів.

Завершальним етапом є розвідка родовищ, що має на меті детальне вивчення структури покладів, умов залягання, якості корисних копалин та підготовку до промислової експлуатації. Саме тут відбувається найбільше втручання у земельну ділянку, тому правовий режим землі набуває особливої ваги. Необхідно визначити порядок консервації свердловин, рекультивації земель, компенсації збитків власникам, а також врахувати вимоги екологічного законодавства. У сучасних умовах воєнного стану цей етап у багатьох регіонах України зупинений або значно обмежений через ризики безпеки. Частина підприємств змушена законсервувати об'єкти, а в окремих випадках виникає потреба у зміні територіальної локалізації робіт. Це створює нові правові проблеми – від переоформлення дозволів до уточнення меж земельних ділянок, які залишилися в зоні бойових дій або на тимчасово окупованій території.

Додатковим викликом є завдання шкоди внаслідок проведення геологорозвідувальних робіт. У мирний час це переважно стосується руйнування ґрунтового покриву, знищення рослинності, забруднення буровими розчинами, підтоплення ділянок. Проте у воєнний період до цього додаються специфічні ситуації: випадкове пошкодження інженерних споруд, об'єктів комунальної інфраструктури або військових укріплень, що перебувають поблизу місць проведення робіт. Такі наслідки не лише створюють матеріальні збитки, а й потребують нормативного врегулювання питань відповідальності. Необхідно розробити механізм оцінки шкоди, спричиненої надрокористуванням у зонах підвищеного ризику, і чітко визначити порядок її компенсації, зокрема у випадках, коли правовий режим земель змінився внаслідок війни.

Подолання зазначених проблем можливе через поєднання правових, організаційних і технологічних заходів. На рівні законодавства доцільно створити спрощену процедуру надання тимчасового доступу до земельних ділянок для геологічних досліджень у районах, де діє воєнний стан. Такий механізм міг би дозволяти короткострокове користування землею без зміни її цільового призначення, але за обов'язкової умови рекультивації та погодження з місцевими військовими адміністраціями. Також актуальним є запровадження державної компенсації витрат на розмінування земель, що використовуються для геологорозвідки, адже без цього жодна компанія не зможе виконати роботи у безпечний спосіб. На технологічному рівні пріоритет варто надавати безконтактним методам дослідження – супутниковим, аерокосмічним, магнітометричним, гравіметричним. Їхня перевага полягає у можливості проводити оцінку потенціалу надр без фізичного доступу до ділянки, що не лише зменшує шкоду довкіллю, а й дозволяє уникати ризиків у небезпечних регіонах.

Міжнародний досвід доводить, що ефективне управління мінерально-сировинними ресурсами можливе лише за умови прозорості, відкритого доступу до геологічної інформації, страхування ризиків і дотримання принципів сталого розвитку. Україна може використати ці підходи, запровадивши електронні системи обліку геологічних даних і вдосконаливши процедури аукціонів із надання спеціальних дозволів. Впровадження таких інструментів дозволить не лише прискорити процес дослідження надр, а й забезпечить баланс між економічною вигодою, екологічною безпекою та правами землевласників. З огляду на воєнні реалії, геологорозвідувальні роботи мають стати не лише інструментом економічного відновлення, а й засобом гарантування ресурсної незалежності держави, що є фундаментальною умовою її суверенітету.

Міжнародний досвід свідчить, що прозорість, відкритий доступ до геологічної інформації, страхування ризиків і дотримання принципів сталого розвитку – ключові елементи ефективного управління мінерально-сировинними ресурсами. Наприклад, діяльність Transparency International у рамках проекту Accountable Mining досліджує, як корупція може проникати на ранніх етапах ліцензування гірничодобувної галузі [8]. Інший приклад – ініціатива Extractive Industries Transparency Initiative (EITI), яка сприяє тому, щоб країни-експортери корисних копалин публікували відомості про виплати й доходи, отримані від видобутку, і тим самим підвищували підзвітність держави перед громадянами [9].

Для України це означає, що запровадження електронних систем обліку геологічних даних, відкритих реєстрів спеціальних дозволів й автоматизованих процедур аукціонів може значною мірою знизити ризики непрозорості, пришвидшити доступ до площ для розвідки, забезпечити баланс між економічною вигодою та правами землевласників. У воєнних реаліях така система дозволила б краще координувати геологорозвідувальні роботи, зменшувати бюрократію і враховувати безпекові обмеження.

Щодо новітніх технологій розвідувальних робіт, які фактично зменшують або навіть усувають потребу у фактичному використанні земельних ділянок. Один з прикладів: методика Resource Sensing (ReSens+) – супутниковий підхід, який дозволяє виявляти геологічні аномалії без традиційного буріння чи значного втручання у ґрунт [10]. Інший приклад: компанія Viridien у співпраці з Minerals Development Oman застосовує дистанційне зондування, багатоспектральні супутникові знімки, алгоритми штучного інтелекту для картування потенційно рудоносних площ без великого польового втручання [11]. Також є приклад із використанням супутникових технологій у реальному часі: Fleet Space Technologies підняла \$150 млн для розвитку технології „EcoSphere”, яка поєднує супутники низької Земної орбіти з наземними сенсорами, щоб створювати 3D-карти підповерхні до ~2,5 км глибини без традиційного буріння [12].

Для України це означає можливість застосувати такі технології у ранніх етапах – регіонального геологічного вивчення чи попередніх пошуків – щоб мінімізувати порушення земель, зменшити ризики в зонах, де доступ обмежений чи небезпечний (наприклад, внаслідок бойових дій чи мінної небезпеки). Таким чином, розвідка стає менш “інвазивною”, що відповідає принципам сталого розвитку: мінімум впливу на довкілля, мінімум конфліктів із землевласниками, швидший старт.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що правовий режим земельних ділянок, наданих для проведення геологорозвідувальних робіт, потребує адаптації до сучасних воєнних умов і викликів повоєнного відновлення. Законодавча база України у сфері надрокористування залишається достатньо розвиненою, однак її практична реалізація ускладнюється як безпековими обмеженнями, так і нестачею технічних і фінансових ресурсів для виконання повномасштабних робіт. З метою забезпечення ефективного і безпечного використання земель, залучених до геологорозвідки, доцільно запровадити спрощену процедуру тимчасового доступу до таких ділянок, чіткий механізм компенсації збитків та обов’язкову рекультивацію після завершення робіт. У контексті війни особливого значення набуває координація між Держгеонадрами, місцевими військовими адміністраціями та органами екологічного контролю для гарантування безпеки, прав землевласників і захисту природного середовища.

Подальший розвиток правового режиму земель, що використовуються для геологорозвідувальних робіт, має поєднувати принципи сталого розвитку та інноваційні технологічні підходи. Доцільно інтегрувати дистанційні методи зондування землі, супутниковий моніторинг і штучний інтелект для зменшення потреби у фактичному землекористуванні та мінімізації екологічних ризиків. У перспективі це сприятиме формуванню сучасної, екологічно відповідальної системи управління мінерально-сировинними ресурсами, що стане основою енергетичної незалежності та економічної стійкості держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кодекс України про надра від 27.07.1994 р. № 132/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про державну геологічну службу України: Закон України від 4 листопада 1999 року № 1216-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1216-14>.
3. Про затвердження Порядку проведення геологорозвідувальних робіт за рахунок коштів державного бюджету: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 січня 1999 р. № 83. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/83-99-п>.
4. Про затвердження Порядку проведення державної експертизи та оцінки запасів корисних копалин: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 грудня 1994 р. № 865. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/865-94-п>.
5. Про затвердження Класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр (у ред. 2025 р.): Постанова Кабінету Міністрів України від 5 травня 1997 р. № 432. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-97-п>.

6. Про затвердження Положення про стадії геологорозвідувальних робіт на тверді корисні копалини: Наказ Державного комітету України з питань геології і використання надр від 15 лютого 2000 р. № 19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0124-00#Text>.
7. Данілік Д.М. Правове забезпечення використання земель для потреб надрокористування. *Аграрне та земельне право України: сучасна парадигма і перспективи розвитку*: колективна монографія / за ред. д.ю.н., проф. А.П. Гетьмана та д.ю.н., проф. Т.В. Курман. Харків: Юрайт, 2022. С. 488–510.
8. Transparency International. Accountable Mining Project: Building fairer and more transparent licensing processes in the mining sector. 2024. URL: <https://www.transparency.org/en/projects/accountable-mining>.
9. Extractive Industries Transparency Initiative (EITI). Ensuring mineral wealth is owned by the people: Mozambique's progress under EITI standards. 2024. URL: <https://www.transparency.org/en/news/ensuring-mineral-wealth-is-owned-by-the-people-eiti-in-mozambique>.
10. Natural resource exploration using freely accessible satellite data. GFZ German Research Centre for Geosciences. 2024. URL: <https://www.gfz.de/en/press/news/details/natural-resource-exploration-using-freely-accessible-satellite-data>.
11. Quantum leap in mineral exploration tech. Metal Tech News. 2025. URL: <https://www.metaltechnews.com/story/2025/06/25/mining-tech/quantum-leap-in-mineral-exploration-tech/2336.html>.
12. Fleet Space raises \$150 m for minerals exploration ambitions. The Australian. 2024. URL: <https://www.theaustralian.com.au/business/companies/fleet-space-technologies-has-raised-a-huge-amount-to-further-its-minerals-exploration-goals/news-story/5cb355e3daf287895973227818a5769f>.